

Unele considerații despre funcționarea limbii române în școlile din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea

Nicolae Ciubotaru, dr., conf. univ

Summary

After the annexation of Bessarabia by Russian Emperor in 1812, the evolution of Romanian culture was caused by denationalization policy and russification promoted by tsarist. According to Russian rules, in the first decades there was certain functional bilingualism. When Romanian language was used in public life, administration, school and church. This was till 1835 when was established a term of 7 years, that restricted the use of Romanian language. (1835 – 1842).

Nobility through their actions in 1829 – 1839 towards tsarist authorities tried to improve the education of Moldavian people. Also it was proposed to collect or to buy teaching materials from Moldova or Romanian Country.

So in the first half of XIX century from Bessarabia acted for the use of Romanian language in public life.

După anexarea, în anul 1812, de către Imperiul Rus a teritoriului dintre râurile Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, partea de Est a Principatului Moldovei (denumită oficial Basarabia), evoluția culturii românești din această regiune a fost determinată de politica de deznaționalizare și rusificare promovată permanent de regimul țarist față de popoarele neruse, incluse, prin forța militară, în componența Imperiului.

Cultura românească era considerată, de către funcționarii ruși, cultură „barbară” a „aborigenilor.” Administrația rusă nu cunoștea tradiția românilor de organizare a școlilor în centrele culturale mănăstirești încă din timpuri îndepărtate.

Una din problemele principale, pentru regiunea anexată de Imperiul Rus, a fost funcționarea în viața publică a limbii române. Prin instrucția din anul 1812, semnată de Ciciagov, comandantul armatei ruse de la Dunăre, se stabilea: „Toate afacerile trebuie rezolvate în limba rusă și moldovenească” (§ 12). Un alt regulament provizoriu din anul 1813 reglementează problema folosirii limbii române și ruse. Conform acestui act, toate dosarele, procesele urmau a fi elaborate în limbile rusă și română, iar cu această ocazie fiecare departament era compus din două cancelarii.” [23, p. 113] Noul Regulament despre formarea regiunii Basarabia, semnat de Alexandru I la 29 aprilie 1818 a confirmat păstrarea unui bilingvism funcțional, când alături de limba română începe să funcționeze și limba rusă în sferile sociale principale: sfera administrației publice, a învățământului și a cultului religios (în pregătirea cadrelor). Aceasta este perioada unei atitudini loiale față de limba română [15, p. 16]. La 20 aprilie 1818 acest Regulament este publicat în limba română, cu text paralel rusesc. Această lege stipula privitor la folosirea limbilor: „Pricinile la Verhovnîi Sfat [Curtea Supremă de Justiție, instanțele judecătorești] se vor lucra în limbile rusească și moldovenească, după cum se va conveni ființei pricinii (...), iar pricinile de judecăți politicești și de hotărîturi se vor lucra în singura limba moldovenească.” [21, p. 30]

Astfel, în primele două decenii de ocupație rusă, prin actele principale a fost stabilit un biligvism de funcționare a limbilor română și rusă.

Ulterior, la 23 februarie 1828 contele Voronțov, prin ucazul țarului Nicolai I a înlocuit Regulamentul semnat de Alexandru I printr-o nouă lege supremă, Regulamentul pentru conducerea provinciei Basarabia. În acest nou act se pune capăt autonomiei juridico-administrative a Basarabiei și se impune ca limbă oficială limba rusă, iar „după necesitate” se vor face traduceri și în limba

română: „Toate pricinile în locurile prisustfiilor din oblastea Basarabiei să lucreze pe limba rossienească, iar când va urma nevoie cu tălmăcire și pe limbă moldovenească (art. 62).” [22 p. 128] În învățământ, limba română funcționează parțial, doar ca materie de predare. În sfera cultului religios, limba română este utilizată în oficierea serviciului divin, în editarea cărților religioase.

În anul 1835 se stabilește termenul de șapte ani (1835 – 1842) „de primire a cererilor în limba moldovenească”. [1] Prin acest decret limba română este scoasă din sfera superioară de funcționare – cea a administrației publice, fiind pusă temelia rusificării românilor basarabeni.

Limba română a continuat să funcționeze în școală, [20, p. 33], cunoașterea ei se cerea la Seminarul Teologic, înființat în 1813, în școlile primare parohiale, în școlile de lancasteriene, deschise în anii 1818-1819. Dintre etniile conlocuitoare, au căpătat dreptul să-și creeze școli în limba maternă, rușii, coloniștii germani, polonezii și parțial românii.

Pentru organizarea procesului de învățământ, mitropolitul G. Bănulescu – Bodoni a îndeplinit indicațiile venite de la Sanct-Petersburg de a „alege un funcționar de nădejde, care știe limba moldovenească și rusă, și pe lângă el doi tineri, care cunosc în afară de limba moldovenească puțin și cea rusească pentru ai trimite la S. Petersburg unde vor căpăta cunoștințe în metoda lui Lancaster.” [13, p. 167-168]

Pentru a îndeplini această misiune au fost aleși trei studenți de la seminarul teologic, Iacob Ghinculov, Laurenție Cunițchi și Constantin Bobeico. În anul 1820 pregătirea materialului didactic a fost încredințată lui Ștefan Margela, consilier titular la ministerul de externe a Rusiei.

Prin scrisoarea lui Bahmetiev din 17 martie 1820 adresată către G. Bănulescu – Bodoni se spune că în capitală se fac „dispozițiile prealabile pentru pregătirea materialului didactic complet în limba moldovenească.” [14, p. 168]

În această perioadă, autoritățile țariste din Basarabia manifestă o anumită atenție față de interesele „naturale” ale autohtonilor, fiind nevoiți să respecte, fie și parțial, legislația în vigoare pentru regiune. În decretul Consiliului Superior a regiunii din 1821, Nr. 228 este menționată propunerea guvernatorului Bahmetiev din 22 martie anul 1820 referitor la angajarea în serviciu la Seminarul Teologic sau la învățătură. În direcțiile Consiliului Suprem sunt subliniate condițiile pentru admiterea copiilor de cetățeni străini și a educatorilor: examinarea cunoștințelor în domeniile religiei, cunoașterea limbilor rusă și română, istoriei, geografiei și aritmeticii. [2]

Decretul mai preciza, că de la 1 ianuarie 1825, copiii, care sunt angajați în serviciu după terminarea studiilor la Seminar, Colegiu, Pansion sau a liceului, sunt obligați să cunoască limbile rusă și română. În același context, guvernul regional și-a luat îndatorirea să editeze la tipografia Chișinăului toate hotărârile sale, într-un număr necesar de exemplare, în limbile rusă și română. În ordinul Consiliului Suprem se indica despre necesitatea deschiderii școlilor, pansioanelor și educarea copiilor în limbile română și rusă.

Regulamentele despre învățământ trebuiau să fie repartizate în felul următor: Chișinău – 20 de exemplare, Bender – 10, Acherman – 10, Hotin – 10, ispravnicilor de zemstvă din Orhei – 30, Bender – 20, Acherman – 20, din Ismail – 20, Iași – 30, Hotin – 30, Decasteria teologică din Chișinău – 20. [3]

În raportul contelui Cociubei către Alexandru I, din anul 1823, s-au propus următoarele măsuri pentru activitatea școlilor lancasteriene din regiune: „să se introducă în fiecare școală întemeiată câte o secție specială pentru a-i învăța alfabetul rusesc atît pe copiii rușilor săraci, locuitori ai Basarabiei,

cît și pe moldoveni; de asemenea pe bulgari și pe alți coloniști străini, care vor dori să învețe limba noastră. Emiterea unui astfel de ordin special referitor la primele școli, consider că ar deveni cu timpul unul dintre mijloacele cele mai active pentru a-i învăța pe locuitorii acestei regiuni recent anexate limba comună a Imperiului.” [16, p. 147]

În adresarea arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului D. Sulima către eparhie se afirmă că în școlile deschise din Basarabia copiii vor învăța să citească, să scrie și să socotească în limbile Moldovenească și Rusă. Se menționa că învățătorii sunt educați în seminarul din Chișinău și sunt de origine moldoveni. [17, p. 139]

În anul 1824 s-au deschis trei școli lancasteriene, la Chișinău, Bălți și Ismail, în care, după indicația contelui Voronțov, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei „învățătura în școlile lancasteriene în principal și în special să se facă în limba rusă; în moldovenește să fie instruiți numai acei care pe lângă limba rusă vor dori să învețe și cealaltă limbă” [18, p. 153] Prin această dispoziție este evidentă dorința administrației țariste din ținut de a favoriza însușirea limbii ruse. Dar, „metoda lancasteriană, care-i duce pe elevi de la cunoscut spre necunoscut și care inițial utiliza aproape exclusiv tăblițele moldovenești era cea mai indicată în acest sens” [19, p. 167] și evident că contribuia la studierea limbii române.

Către 1827 s-au deschis două școli lancasteriene, la Hotin și Bender, în care activau doi învățători, absolvenți ai Seminarului Teologic, cunoscători ai limbilor română și rusă: Ioan Rodostat și Andrei Timoșevschi. Elevii acestor școli lancasteriene, după cum ne vorbesc documentele, erau în majoritate moldoveni. În anul 1826 la școala din Chișinău din 135 elevi, 79 erau moldoveni, la școala din Bălți, în 1827, din cei 80 de elevi, 60 erau moldoveni, iar tăblițele păstrate ne confirmă că în școlile acestea s-a predat citirea, scrisul și aritmetica în limba română. Totuși în 1834, limba română este exclusă din rîndul obiectelor predate, însă, în unele școli parohiale de la sate, continuă să se învețe în limba română. [11, p.131-132]

În anul 1835 la gimnaziul de la Chișinău predarea limbii române a fost introdusă după doi ani de la deschidere, subliniindu-se obiectivul principal de a contribui la apropierea moldovenilor de „spiritul culturii ruse” [12, p. 100]. La pansionul de la Chișinău, în 1834, printre elevii acestei instituții, se aflau Alexandru Cotruță, Grigorii Cotruță, iar Constantin Baltaga a depus cerere să fie admis feciorul său Dimitrie (acești 3 elevi în perspectivă vor deveni promotori ai curentului românesc), care, la acel moment, era în clasa a treia și avea 16 ani. [14]

Fiicele nobilimii moldovene au învățat în pansionul de fete din Chișinău deschis de poloneza Emilia Mais, sau, cum o numesc adversarii, Madam Mais. Printr-o scrisoare, expediată de la Universitatea Imperială din Haricov, din 25 noiembrie 1829, către mareșalul nobilimii Basarabiei, se sublinia că există numeroase cereri despre închiderea acestui pansion, iar E. Mais, o poloneză bogată, are un comportament dubios. În scrisoarea din 8 martie 1830, E. Mais sublinia că Pansionul a fost inspectat de trimisul Directorului școlilor T. Grinevici, care, la început a propus să deschidă un Pansion mai mare, iar, la poliție, a insistat să fie închisă această instituție.

E. Mais a mai precizat că acest pansion este deschis după propunerile nobilimii susținute de A. N. Bahmetiev. Din lista fiicelor de boieri ce studiau la această școală se remarcă trei fiice a lui Manuc – bei, Maria, Elena, Ecaterina, fiica boierului Balș – Elizaveta, două fiici a negustorului Gh. Brașoveanu – Maria și Rocsandra, fiica boierului din Principatul Moldovei Negri Ecaterina, fiica boierului din principatul Valahiei, Ronneti – Pulheria, fiicele nobililor basarabeni: Ecaterina

Alexandri, Maria Buznea, Elena și Pulheria Donici, Sofia Bantîș ș.a. [5] Dosarul nu stabilește programul de studii, dar, se poate de presupus, că pe lângă studierea limbilor străine: franceza, germana, italiana și rusa, se studia și limba română.

A acțiunile nobilimii basarabene în primele decenii de ocupație rusă sunt orientate în direcția constituirii noilor instituții școlare. La 31 octombrie anul 1828, Fiodor și Nichita Grabovschih se adresează cu o cerere mareșalului nobilimii basarabene, Ion Constantin Bașotă, de a deschide o școală în orașul Chișinău în casa lui T. G. Grabovschih. [6] În același an, 1828, la 5 noiembrie, Cîrmuirea Regională a Basarabiei, în scopul păstrării instituțiilor și legilor moldovenești, au propus de a traduce din limba română a cărților lui Armenopulo și Andronache Donici în limba rusă. [7]

Prin adresarea din anul 1829, locțiitorul mareșalului nobilimii din Chișinău, se cere să i se permită populației a înainta cereri în limba română, iar hotărârile să fie publicate în limbile rusă și română. Nobilimea însă, după cum scrie A. Grupenschi, cerea ca toate afacerile în regiune să se facă numai în limba română. [8, p. 464, 465]

Un rol important referitor la problema deschiderii școlilor și consolidării acestor instituții școlare cu cadre și educatori cu predare în limba națională le revine deputaților din Adunarea Nobilimii. Prin intermediul Mareșalului Nobilimii, a fost înaintat un demers către Curatorul departamentului de învățămînt din Odessa, la 20 noiembrie 1839.

În acest document este argumentat faptul că studierea la un nivel scăzut al limbii române este din cauza, atît a lipsei de învățători, cît și a materialelor didactice pentru studierea lexicii gramaticale și a crestomațiilor. E.I. Dimitriu a subliniat că în anii 1818-1819, cînd în Basarabia nu erau „nici un fel de școli”, decît numai parohiale „guvernul a pus un început bun la instruirea poporului băștinaș prin editarea la Petersburg a tăblițelor pentru citire, scriere caligrafică și a aritmeticii după metoda învățării reciproce în limba moldovenească cînd a fost creată „școala Lancasteriană”. [8] Mareșalul Nobilimii E. G. Dimitriu considera „că intensificarea predării limbii naturale” va contribui la studierea limbii ruse și a gramaticii ruse pentru învățarea trecutului și a memoriilor istorice, considerînd că este foarte important de a preda după metoda studierii reciproce a limbii ruse și a istoriei Rusiei prin intermediul „limbii și a cronicilor moldovenești”.

Aici vom remarca, că prin acest demers pentru prima dată este înaintată și problema studierii trecutului Moldovei și a memoriilor istorice și, de asemenea, un caz unic cînd șeful nobilimii basarabene accentua necesitatea studierii cronicilor moldovenești, iar prin intermediul lor se va îmbunătăți însușirea limbii naționale.

E. Dimitriu argumenta în continuare că pentru aceasta este necesar de intensificat predarea limbii române; de a atrage o atenție deosebită selectării învățătorilor talentați, de a colecta un număr necesar de gramatici, cărți de lexic pentru citirea Bibliei și, în sfîrșit, lucrări didactice și de a crea condiții de a edita tipărituri la tipografia din Chișinău. „Piatra de temelie este învățarea reciprocă de către tineret a limbilor Rusă și Moldovenească. Limba Moldovenească cu grafie Moldovenească”. [9]

Din acest dosar de arhivă se observă un fapt important, că nobilimea din Basarabia a formulat un program important pentru îmbunătățirea sistemului de învățămînt, considerînd că studierea limbii române ar fi o condiție principală în ridicarea nivelului de cărturărie. Prin alesul nobilimii basarabene, E. Dimitriu, s-a încercat de a modifica radical situația din școlile existente în regiune.

Astfel, nobilimea din Basarabia, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a întreprins un șir de

acțiuni cu privire la îmbunătățirea calității sistemului de învățământ, iar una din priorități a fost dotarea școlilor cu cărți și materiale didactice din Moldova și Valahia [24, p. 121]. Majoritatea nobilimii moldovene a dorit să cumpere materiale didactice după modelul școlilor din Iași și București. Prin aceasta, de fapt, se manifestă destul de puternic conștiința unității de neam a elitei societății moldovene cu Patria istorică.

Bibliografie

1. ANRM, f.2, inv.1, d.3665, f.10.
2. ANRM., f.5, inv.1, d.120, f.214.
3. ANRM, f.219, 219 - verso.
4. ANRM, f.88, inv.1, f.63, 66.
5. ANRM, f.63, 66.
6. ANRM, f.1, 2.
7. ANRM, f.1-1 verso.
8. ANRM, f.88, inv.1, 123.
9. ANRM, f.3-verso, 4.
10. Boldur, Alexandru, Istoria Basarabiei, Editura Victor Frunză, Chișinău, Logos, 1992, p.464, 465.
11. Cibotaru, Theodor, Istoria învățământului și a gândirii pedagogice, Chișinău, 1991, p.51, 57-58, 131-132.
12. Ibidem, p.100.
13. Ciobanu, Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă, Chișinău, 1923, p.167-168.
14. Ciobanu, Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă, Chișinău, p.168.
15. Colesnic-Codreanca, Lidia, Limba română în Basarabia (1812-1918, Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă, Muzeum, Chișinău, 2003, p.16.
16. Halipa, I., Ocerc istorii narodnogo obrazovania v Bessarabii v pervoi polovine XIX veka//Trudî Bessarabscoi gubernnscoi comissii, t.II, Chișiniov, 1902, p.147.
17. Ibidem, p.139.
18. Ibidem, p.153.
19. Ibidem, p.167.
20. Krupenschi, A., Kratchii ocerc o bessarabscom dvoreanstve 1812-1912. K stoletnemu iubileiu Bessarabii, SPb.,1912, p.33.
21. Mihai P.,Mihai, Z., Acte în limba română tipărite în Basasarabia, 1812-1918, București, 1993, p.30.
22. Mihai P.,Mihai, Z., Acte în limba română tipărite în Basasarabia, p.128.
23. Nakko, Alex., Ocerc grajdanskogo ustroistva Bessarabscoi oblasti s 1812-1828 g.//Zapischi imperatorskogo Odesskogo Obșestva istorii i Drevnosti, t.XXI, p.113.
24. Negru, Gheorghe, Țarismul și mișcarea națională din Basarabia, Editura Prut-Internațional, Chișinău, 2000, p.122.